

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.2.45>

GWARANCJE DZIAŁALNOŚCI ADWOKACKIEJ W USTAWODAWSTWIE UKRAINY I KRAJÓW PORADZIECKICH: ANALIZA PORÓWNAWCZO-PRAWNA

Oleksandr Kozlov

aspirant Katedry Organizacji Organów Sądowych, Organów Ścigania i Adwokatury, Uniwersytet Narodowy „Odeska Akademia Prawnicza”, adwokat, Wiceprzewodniczący Rady Adwokatów Obwodu Odeskiego, członek Komitetu Ochrony Praw Zawodowych Adwokatów i Realizacji Gwarancji Działalności Adwokackiej Rady Adwokatów Obwodu Odeskiego
ORCID ID: 0000-0003-1353-3562
kozlov_o_o@ukr.net

W artykule przeprowadzono badanie porównawczo-prawne ustawodawstwa Ukrainy i państw poradzieckich. Należy zauważyć, że Ustawa Ukrainy „O adwokaturze i działalności adwokackiej” ustanawia szeroki zakres gwarancji działalności adwokackiej w całej przestrzeni poradzieckiej, a takie gwarancje, jak: zapewnienie adwokatowi równości praw z innymi uczestnikami postępowania, przestrzeganie zasad kontrydiktoryjności i wolności w dostarczaniu dowodów i doprowadzeniu ich przekonywalności nie są zapisane w prawie żadnego z krajów poradzieckich. Wyrażono stanowisko, że odrębne przepisy prawa Litwy, Białorusi (dotyczące zakazu wykorzystywania informacji, które stanowią tajemnicę adwokacką, jako dowód w postępowaniu sądowym), Kirgistanu i Mołdawii (dotyczące zakazu poszukiwania adwokata podczas wykonywania działalności zawodowej), Uzbekistanu (dotyczące zakazu tworzenia przeszkód w prowadzeniu działalności adwokackiej), Turkmenistanu (dotyczące zakazu ograniczania swobody przemieszczania się adwokata w celu zapewnienia pomocy prawnej) i inne należy wprowadzić w prawo ukraińskie.

Słowa kluczowe: adwokat, adwokatura, gwarancje działalności adwokackiej, państwa poradzieckie, doskonalenie ustawodawstwa w zakresie adwokatury i działalności adwokackiej.

GUARANTEES OF ADVOCACY ACTIVITY IN THE LEGISLATION OF UKRAINE AND POST-SOVIET COUNTRIES: COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS

Oleksandr Kozlov

Graduate student of the Department of Organization of Judicial, Law Enforcement and Advocacy, National University "Odessa Law Academy", Lawyer, Deputy Chairman of the Bar Council of Odessa region, member of the Committee for the Protection of Professional Rights of Lawyers and Implementation of Guarantees of Advocacy of the Bar Council of Odessa region
ORCID ID: 0000-0003-1353-3562
kozlov_o_o@ukr.net

Abstract. The article presents a comparative legal study of the legislation of Ukraine and the post-Soviet states. It is noted that the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy Activity" establishes the broadest list of guarantees of advocacy throughout the post-Soviet space, and such guarantees as: guaranteeing a lawyer equal rights with other participants, adherence to adversarial principles and freedom to provide evidence and prove their persuasiveness not enshrined in the legislation of any of the post-Soviet countries. It is stated that certain provisions of the legislation of Lithuania, Belarus (on the prohibition of the use of information constituting a lawyer's secret as evidence in court), Kyrgyzstan and Moldova (on the prohibition of search of a lawyer in the course of professional activity), Uzbekistan (on the prohibition of obstacles to the practice of law), Turkmenistan (on the prohibition of restrictions on the freedom of movement of lawyers to provide legal assistance) and other aspects of implementation in Ukrainian law.

Key words: lawyer, advocacy, guarantees of advocacy activity, states of the former USSR, improvement of legislation.

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Олександр Козлов

аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, Національний університет «Одеська юридична академія», адвокат, Заступник голови Ради адвокатів Одеської області, член Комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області
ORCID ID: 0000-0003-1353-3562
kozlov_o_o@ukr.net

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження законодавства України та держав пострадянського простору. Зазначається, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює найширший пере-

лік гарантій адвокатської діяльності на усьому пострадянському просторі, а такі гарантії, як: гарантування адвокату рівності прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості не закріплені в законодавстві жодної з країн пострадянського простору. Висловлено позицію, що окремі положення законодавства Литви, Білорусії (щодо заборони на використання інформації, що становить адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі), Киргизія та Молдови (щодо заборони обшуку адвоката під час здійснення професійної діяльності), Узбекистану (щодо заборони створення перешкод для здійснення адвокатської діяльності), Туркменістану (щодо заборони обмеження свободи пересування адвоката з метою надання юридичної допомоги) та інші варті запровадження в українському законодавстві.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, гарантії адвокатської діяльності, пострадянські держави, вдосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Вступ. Сучасний стан законодавства в Україні пов'язаний із стрімким розвитком правовідносин, що обумовлено визначенням стратегічного курсу нашої держави в напрямку євроінтеграції, що знайшло своє відображення у прийнятті 7 лютого 2019 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» (Верховна Рада України, 2019), яким абзац п'ятий преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Безумовно, що вказане конституційне положення є визначальним у напрямку подальшого розвитку законодавства України, у зв'язку з чим цілком варто погодитися із думкою Т.Б. Вільчик, що «однією з умов досягнення членства в Європейському Союзі є побудова такої системи адвокатури, яка відповідала б новим суспільно-політичним і економічним реаліям, розроблення законодавства, норми якого відтворювали б модель європейського інституту адвокатури» (Вільчик, 2016: 5). Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 була затверджена Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (Президент України, 2021), у п. 4.5. «Удосконалення інституту адвокатури» Розділу I якої передбачено як один з кроків «посилення гарантій адвокатської діяльності». Отже, наведене положення додатково вказує про актуальність проблем, пов'язаних із забезпеченням незалежності адвокатури взагалі, так і реалізацією гарантій адвокатської діяльності, зокрема.

Абсолютно слід погодитися із думкою Н.М. Бакаянної, що «сутність принципу незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності полягає в тому, що при наданні правової допомоги адвокат має бути позбавлений непередбачених законом обмежень, впливу, спонукань, тиску, погроз і будь-якого втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого суб'єкта або з будь-якої підстави, а прийняття адвокатом рішення не є наслідком залежності адвоката від іншої особи, а приймаються для виконання професійних обов'язків адвоката, дотримання присяги адвоката та правил адвокатської етики» (Бакаянова, 2017: 168).

Основна частина. Мета статті полягає у визначенні перспектив вдосконалення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність щодо гарантій адвокатської діяльності на підставі порівняльно-правового дослідження норм галузевих законів України та держав пострадянського простору.

Окреслена мета зумовила необхідність досягнення наступних завдань: дослідження законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність держав, що утворилися на теренах колишнього СРСР, здійснення порівняльно-правового аналізу вказаного законодавства, проведення групування пострадянських держав, виходячи з обсягу закріплених у законодавстві гарантій адвокатської діяльності, формулювання пропозицій к удосконалення законодавства України у досліджуваній сфері.

Методологічною основою є комплекс методів наукового пізнання, коло яких було обумовлене предметом дослідження. Порівняльно-правовий (компаративний) дозволив зіставити законодавство зарубіжних країн щодо гарантій адвокатської діяльності, відіграючи провідну роль. Звернення до логіко-правового методу дозволило дослідити зміст окремих норм законодавства України та держав пострадянського простору, метод теоретичного моделювання дав змогу узагальнити результати проведеного дослідження та на цій основі визначити напрями вдосконалення чинного законодавства.

Отже, в контексті реалізації засади незалежності адвокатури, актуальною проблемою є здійснення порівняльного аналізу положень вітчизняного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, перш за все в частині регулювання гарантій адвокатської діяльності, із відповідними положеннями зарубіжних країн. Насамперед привертає увагу досвід країн, що входили до складу колишнього СРСР, що обумовлено спільністю історичного досвіду, певною загальністю проблем становлення цих держав після розпаду Радянського Союзу, на підставі чого можна зробити висновок про стан розвитку вітчизняного законодавства та запропонувати шляхи його вдосконалення на основі зарубіжного досвіду.

Законом Республіки Білорусь «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Республіці Білорусь» від 30 грудня 2011 року № 334-З (On the legal profession and advocacy in the Republic of Belarus, 2011) закріплено неприпустимість втручання в професійну діяльність адвокатів з боку органів, що ведуть кримінальний процес, інших державних органів, інших організацій і посадових осіб і це є одним з принципів організації адвокатури та адвокатської діяльності (ч. 1 ст. 4), охороняється й адвокатська таємниця. Закон також містить статтю 16 «Гарантії адвокатської діяльності», в якій проголошується, що адвокат у своїй діяльності незалежним і підкоряється лише закону (ч. 1), встановлюється заборона на втручання у професійну діяльність адвоката, яка здійснюється відповідно до законодавства, або перешкоджання цій діяльності будь-яким чином, а також вимагання від адвоката повідомлення будь-яких відомостей, що становлять адвокатську таємницю,

або вимагання таких відомостей від стажистів і помічників адвоката (ч. 2), закріплено заборону на використання інформації, становить адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі (ч. 3), заборону державним органам та іншим організаціям на допит адвоката в якості свідка, витребування, вилучення чи отримання іншим чином інформації, що становить адвокатську таємницю (ч. 4), заборону перешкоджати адвокату в наданні зустрічей наодинці з його підзахисним в умовах, що забезпечують конфіденційність таких зустрічей, а також обмежувати їх кількість та тривалість (ч. 5). Водночас досить дискусійним є положення, за яким «перешкоджання діяльності Міністерства юстиції Республіки Білорусь щодо проведення заходів з контролю за дотриманням законодавства про ліцензування, ліцензійних вимог і умов, в тому числі невиконання законних розпоряджень чи вимог посадових осіб Міністерства юстиції Республіки Білорусь при виконанні ними службових повноважень...» є однією з підстав для прийняття рішення про виключення адвоката з територіальної колегії адвокатів (п. 2 ст. 24 Закону від 30 грудня 2011 року № 334-3).

У Законі «Про адвокатуру Киргизької Республіки та адвокатську діяльність» від 14 липня 2014 року № 135 (On the Bar of the Kyrgyz Republic and advocacy, 2014), зокрема у статті 29 «Гарантії незалежності адвокатської діяльності та недоторканності адвоката», серед яких закріплено: заборону на втручання в адвокатську діяльність чи перешкоджання цій діяльності (ч. 1); заборону на притягнення адвоката до будь-якої відповідальності за висловлену ним при здійсненні адвокатської діяльності думку; встановлено особливий порядок порушення кримінальної справи щодо адвоката – лише Генпрокурором Киргизії або його заступником (ч. 3); встановлення можливості проникнення в житло або робоче приміщення адвоката, транспорт, провадження в них огляду, обшуку, виїмки, особистий огляд або особистий обшук адвоката, накладення арешту на його майно, огляд і виїмка його поштово-телеграфної кореспонденції, прослуховування його телефонних і інших переговорів, привід, затримання і арешт адвоката – лише на підставі судового акту, заборона особистого обшуку або особистому огляду при виконанні ним своїх професійних обов'язків, крім випадків, коли він затриманий на місці вчиненого ним злочину (ч. 4); встановлення можливості витребування, вилучення, огляд, перевірка, копіювання документів, збір і використання інформації, пов'язані з юридичною допомогою у конкретній кримінальній справі – лише у разі притягнення адвоката в якості обвинуваченого, а при розгляді кримінальних, цивільних, адміністративних, дисциплінарних справ або справ про адміністративні правопорушення – лише за згодою довірителя (ч. 5). заборону на виклик і допит адвоката як свідка про обставини, які стали йому відомі у зв'язку зі зверненням до нього за юридичною допомогою або в зв'язку з її наданням; на надання пояснень чи свідчень про ці обставини, а також надання про них будь-яких матеріалів для використання в оперативно-розшуковій діяльності, судочинстві, державних органах (ч. 6).

Адвокат не має права давати пояснення і показання про ці обставини, а також надавати про них будь-які матеріали для використання в оперативно-розшуковій діяльності, судочинстві, державних органах. В окремій статті 30 Закону встановлено зміст адвокатської таємниці (будь-які відомості, пов'язані з наданням адвокатом юридичної допомоги своєму довірителю).

Законом Вірменії «Про адвокатуру» від 13 січня 2005 року № НО-29 (About advocacy, 2005), як і в переважній більшості держав пострадянського простору, регулюються питання щодо гарантій адвокатської діяльності. Зокрема, статтею 21 проголошена незалежність адвокатів (ч. 1), встановлена заборона на втручання в адвокатську діяльність з боку державних органів і органів місцевого самоврядування, посадових осіб, партій і громадських об'єднань, засобів масової інформації (ч. 2). Окрім цього вказано статтею встановлено, що адвокат повинен бути забезпечений можливістю окремого, безперешкодного та конфіденційного спілкування зі своїм довірителем, надання йому консультації (ч. 3) та не може переслідуватися і притягатися до відповідальності за будь-яку дію, вчинену відповідно до вимог, встановлених законом, включаючи думку і позицію, виражені при сумлінному виконанні своїх професійних обов'язків в суді, органах дізнання і попереднього слідства та інших органах (ч. 4).

Досить цікавою є стаття 22 вказаного закону № НО-29 «Правовий захист адвоката», відповідно до якої адвокат, члени його сім'ї та їх майно перебувають під захистом держави. Державні компетентні органи зобов'язані вживати встановлені законом заходи, необхідні для захисту адвоката, якщо в зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків йому і членам його сім'ї погрожують фізичною розправою, знищенням майна або іншими незаконними діями. У разі затримання або арешту адвоката орган, який здійснює провадження, негайно повідомляє про це голову палати адвокатів (ч.ч. 1-3). Аналізуючи положення вірменського законодавства про адвокатуру варто зауважити, що перелік гарантій адвокатської діяльності є досить обмеженим, якщо його порівнювати із аналогічними положеннями українського законодавства.

Законом Узбекистану «Про адвокатуру» від 27 грудня 1996 року № 349-І (About advocacy, 1996) передбачено, що адвокатура є незалежною (ст. 1), адвокатура здійснює свою діяльність на основі верховенства закону, незалежності та інших демократичних принципах (ст. 4). Окрім того, Закон № 349-І містить статтю 10 «Гарантії адвокатської діяльності», якою встановлюється, що професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом; забороняється будь-яке пряме чи непряме втручання в професійну діяльність адвокатів, вимагання від них повідомлень будь-яких відомостей, отриманих при виконанні професійних обов'язків, а також вимагання подібних відомостей від посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань; будь-які форми впливу на адвоката під час виконання ним своїх професійних обов'язків не припустимі (ч. 1). Крім цього, законом встановлена заборона: на допит адвоката в якості свідка щодо обставин, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків захисника або представника; на вилучення чи огляд матеріалів, що складають адвокатське дос'є; на обмеження права зустрічатися з особами, яким він

надає юридичну допомогу (ч. 2); на внесення подання органом дізнання, слідчим, прокурором, а також на винесення окремої ухвали суду щодо правової позиції адвоката у справі (ч. 3); на притягнення адвоката до юридичної відповідальності чи погрози її застосування у зв'язку з наданням правової допомоги відповідно до закону (ч. 4). Встановлено також, що кримінальна справа стосовно адвоката може бути порушена лише Генпрокурором або прокурор не нижче обласного рівня (ч. 5). Закріплено зміст адвокатської таємниці (ст. 9).

Більш того, на підставі аналізу законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність держав, що входили до складу колишнього СРСР варто вказати, що Узбекистан є єдиною державою пострадянського простору, в якій прийнято окремий Закон «Про гарантії адвокатської діяльності і соціальний захист адвокатів» від 25 грудня 1998 р. № 721-I (On guarantees of advocacy and social protection of advocates, 1998). Цей закон дещо дублює гарантії адвокатської діяльності, закріплені Законом № 349-I, проте містить й додаткові положення, закріплюючи засаду незалежності саме адвоката, окремо закріплюючи засоби забезпечення незалежності адвоката (ст. 5); недоторканість адвоката (ст. 6), неприпустимість втручання в його діяльність (ст. 7), забезпечення захисту адвокатської діяльності (ст. 8), проголошуючи, що життя і здоров'я адвоката знаходяться під захистом держави (ст. 10).

Законом Таджикистану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 18 березня 2015 року № 1182 (On the legal profession and advocacy, 2015) передбачено, що адвокати є незалежними при здійсненні адвокатської діяльності (ст. 3), прогресивною є норма, яка визначає принципи адвокатської діяльності, якою передбачено, окрім традиційного принципу незалежності, ще й «невтручання в адвокатську діяльність» (ст. 5). Статтею 23 визначені гарантії незалежності адвоката, серед яких заборона на втручання в адвокатську діяльність та перешкоджання їй (ч. 1), на притягнення до юридичної відповідальності за висловлену адвокатом при здійсненні професійної діяльності думку «за винятком думок, що мають ознаки злочину» (ч. 2), на вимагання від адвокатів, працівників адвокатського формування та Спілки адвокатів відомостей, пов'язаних з наданням юридичної допомоги у конкретних справах (ч. 3), на виклик та допит адвоката, помічника адвоката або стажиста - адвоката в якості свідка про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з наданням юридичної допомоги (ч. 5). Позитивно варто оцінити положення ч. 4 вказаної статті, відповідно до якої «Адвокат, члени його сім'ї та його майно відповідно до законодавства Республіки Таджикистан знаходяться під захистом держави. У разі загрози їхньому життю, здоров'ю та майну, органи, що забезпечують державний захист, зобов'язані вживати необхідних заходів щодо забезпечення безпеки адвоката, членів його сім'ї та його майна». Статтею 11 встановлено охорону адвокатської таємниці, якої, окрім іншого встановлено також, що «подання відомостей та інформації в уповноважений орган з протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом, і фінансуванню тероризму не є розголошенням адвокатської таємниці», аналогічні положення містяться в українському законодавстві.

Водночас на практиці незалежне здійснення адвокатської діяльності у Таджикистані є досить ускладненим. Наприклад, у 2020 році Amnesty International заявила в спеціальному звіті про адвокатів, що «адвокати стикаються з серйозними перешкодами під час виконання своїх професійних обов'язків». Згідно Amnesty International, «в сьогоденнішньому Таджикистані бути адвокатом, особливо адвокатом з прав людини, означає зіткнутися з безпрецедентними ризиками» (Kholikzod, 2021).

Законом Туркменістану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 10 травня 2010 року №105-IV (On the legal profession and advocacy, 2010) встановлено, що принципами адвокатської діяльності, поряд з іншими, є дотримання незалежності та «неприпустимість втручання в діяльність адвоката, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством Туркменістану», що з позиції вітчизняного законодавства виглядає досить спірно. Водночас варто підтримати положення туркменського законодавства, за яким забезпечення додержання адвокатської таємниці розглядається як принцип, на якому повинна базуватися адвокатська діяльність (п. 5 ч. 1 ст. 3 Закону №105-IV). Статтею 17 закріплені гарантії адвокатської діяльності: 1) професійні права, честь і гідність адвоката захищаються законом; 2) свобода пересування адвоката з метою надання юридичної допомоги не може бути обмежена, крім випадків, передбачених законодавством Туркменістану; 3) від адвоката не дозволяється вимагати державними органами письмове або усне пояснення про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням ним своїх обов'язків по адвокатську діяльність, за винятком випадків, зазначених у частині третій статті 16 цього Закону (у випадку розголошення адвокатської таємниці без дозволу довірителя – прим. О.К.); 4) адвокат не може бути притягнутий до адміністративної чи кримінальної відповідальності за думку, висловлену ним при виконанні професійних функцій, за заяву, зроблену в суді або перед правоохоронним органом, а також за будь-які інші дії, що здійснюються відповідно до визнаних професійних обов'язків і етичними нормами в межах законодавства Туркменістану; 5) втручання в адвокатську діяльність, яка здійснюється відповідно до законодавства Туркменістану, або перешкоджання цій діяльності яким би то не було чином, або прояв неповаги до адвоката або дискредитація адвоката при виконанні його професійних обов'язків тягнуть за собою відповідальність, встановлену законодавством Туркменістану; 6) адвокат і члени його сім'ї перебувають під захистом держави, яка відповідно до законодавства Туркменістану забезпечує прийняття необхідних заходів щодо забезпечення їх безпеки.

Окремої уваги становить законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність Литви, Латвії та Естонії, оскільки ці країни з 1 травня 2004 року стали членами ЄС.

Зокрема, Законом Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 травня 2004 року № IX-2066 (About advocacy, 2004) передбачено, що незалежність та нерозголошення є принципами адвокатської діяльності (ст. 5). Відповідно до ст. 46 Закону: адвокат не може бути викликаний в якості свідка або давати пояснення

в зв'язку з обставинами, які стали йому відомі під час виконання ним своїх професійних обов'язків; під час виконання своїх професійних обов'язків адвокати не можуть ототожнюватися зі своїми клієнтами і їх справами; забороняється проводити огляд, перевірку чи виїмку документів або матеріальних носіїв інформації, пов'язаних з діяльністю адвоката, які містять дані, пов'язані з його діяльністю, перевірку поштових посилок, прослуховування телефонних розмов, контролювати іншу передану за допомогою телекомунікаційних мереж інформацію і іншу комунікацію або дії, за винятком випадків, коли адвокат підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочинного діяння. Цей дозвіл застосовується лише щодо документів, пов'язаних з пред'явленими підозрами або звинуваченнями; обшук або виїмка на робочому місці, в житлових приміщеннях, транспортному засобі адвоката, внесеного в список практикуючих адвокатів Литви, особистий обшук, огляд, перевірка або виїмка документів, поштових посилок можуть здійснюватися тільки за участю члена ради адвокатів Адвокатури Литви або уповноваженого адвоката. Варто звернути окрему увагу на положення частини 5 ст. 46 Закону № IX-2066, відповідно до якого не лише забороняється відкрите чи таємне ознайомлення з інформацією, що становить професійну таємницю адвоката, але й її використання в якості доказу.

Законом Латвійської Республіки «Про адвокатуру» від 27 квітня 1993 року (Advocacy Law of the Republic of Latvia, 1993) встановлено, що адвокати є незалежними (ст. 3), у своїй професійній діяльності адвокати повинні бути незалежними та підкорятися лише закону (ч. 1 ст. 6). Щодо гарантій адвокатської діяльності Законом від 27 квітня 1993 року встановлено заборону: 1) втручатися у професійну діяльність адвокатів, чи впливати на них; 2) вимагати від адвокатів інформації та пояснень, а також допитувати їх як свідків щодо фактів, які стали їм відомі під час надання правової допомоги; 3) контролювати поштову, телеграфну кореспонденцію та документи, які були отримані або складені адвокатами під час надання правової допомоги, проводити їх перевірку та вилучення, а також проводити обшук з метою виявлення та вилучення такої кореспонденції та документів; 4) контролювати, також використовуючи процедурні засоби, зазначені у пункті 3, інформаційні системи та засоби зв'язку, які використовуються для надання правової допомоги адвокатами, у тому числі електронними засобами, для видалення інформації з них та втручання у їх діяльність; 5) вимагати від клієнтів інформації щодо факту допомоги, наданої адвокатом, та її змісту; 6) піддавати адвокатів будь-яким санкціям або погрозам у зв'язку з наданням клієнтам правової допомоги відповідно до закону; 7) притягати адвокатів до відповідальності за будь-які письмові або усні заяви, зроблені ними під час добросовісного виконання своїх професійних обов'язків (ст. 6). Позитивним є також положення ст. 7, відповідно до якої адвокати не можуть ототожнюватися зі своїми клієнтами або справами клієнтів у зв'язку з виконанням ними своїх професійних обов'язків.

Щодо проблем реалізації гарантій адвокатської діяльності, відносно нещодавно, 17 грудня 2020 року ЄСПЛ було винесено рішення «Мочульський проти Латвії», в якому встановлено, що разом з планшетним комп'ютером, що належить заявнику, була вилучена вся інформація, що міститься на ньому, а не тільки дані про доступ до інтернет-сайтів. ЄСПЛ вказав, що в інших країнах в таких випадках беруть участь незалежні спостерігачі, які можуть, незалежно від слідчих, ідентифікувати матеріали, на які поширюється професійна таємниця адвоката-клієнта, а також не мають характер доказів в розслідуваного кримінальному процесі. Хоча ЄСПЛ погодився, що вилучення комп'ютерів може знадобитися для забезпечення збереження речових доказів в кримінальному процесі, проте у випадку щодо заявника не було оцінено – чи була об'єктивна необхідність закрити заявнику доступ до всієї іншої інформації, що знаходиться на його планшетному комп'ютері, до закінчення кримінального процесу. Зважаючи на ці обставини, ЄСПЛ зробив висновок, що в цьому випадку заявнику не були доступні механізми процесуального захисту, що забезпечують захист кореспонденції адвоката-клієнта та іншої привілейованої інформації, а також йому на невизначений термін був закритий доступ до приватної інформації на його планшетному комп'ютері. У зв'язку з цим Судом було констатовано, що втручання в право заявника на недоторканність приватного життя і кореспонденції не було пропорційним, а отже, мало місце порушення 8-й статті Конвенції (ECHR 916, 2020).

Відповідно до статті 43 Закону Естонії «Про адвокатуру» від 21 березня 2001 року (About advocacy, 2001) встановлено, що: 1) при наданні юридичних послуг адвокат є незалежним і керується законами, правовими актами та рішеннями органів адвокатури, вимогами професійної етики адвоката, добрими звичаями і своїм власним сумлінням; 2) довірені адвокату відомості є конфіденційними. Адвокатам і працівникам адвокатури та адвокатських бюро, які допитуються в якості свідків, не дозволяється ставити запитання і вимагати від них пояснення щодо обставин, що стали їм відомі у зв'язку з наданням юридичних послуг; 3) носії інформації, пов'язані з наданням адвокатом юридичних послуг, є недоторканими; 4) адвокат не може в зв'язку з наданням ним юридичних послуг ототожнюватися з клієнтом, а клієнт - з судовою справою; 5) затримання, обшук або взяття під варту адвоката з обставин, що впливають з його професійної діяльності, допускається тільки на підставі постанови повітового або міського суду. З обставин, що впливають з професійної діяльності адвоката, не допускається також обшук адвокатського бюро, через яке він надає юридичні послуги.

Серед країн, що входили до складу СРСР, варто також звернутися до досвіду Молдови, яка, як і Україна, підписала у 2004 році Угоду про асоціацію з ЄС. Зокрема, Законом Республіки Молдова «Про адвокатуру» від 19 липня 2002 року № 1260 (About advocacy, 2002) встановлено, що адвокатська діяльність є вільною та незалежною (ч. 2 ст. 1), свобода та незалежність проголошені принципами адвокатської діяльності (п. «б» ч. 1 ст. 3). До речі, Молдова є єдиною державою, в законодавстві про адвокатуру якої спочатку закріплюються гарантії адвокатської діяльності, а лише потім права та обов'язки адвокатів. Гарантії адвокатської

діяльності, визначені статтею 51 та 52 Закону значною мірою є аналогічними положенням вітчизняного законодавства.

В окрему групу держав, що входили до складу колишнього СРСР, виділити Азербайджан, Грузію та Росію, оскільки в галузевому законодавстві про адвокатуру цих держав відсутні статті, присвячені саме гарантіям адвокатської діяльності.

Справа в тому, що Законом Азербайджанської Республіки «Про адвокатів та адвокатську діяльність» від 28 грудня 1999 року №783-IQ (About lawyers and advocacy, 1999) взагалі не передбачена окрема стаття щодо гарантій адвокатської діяльності, хоча в деяких положеннях законодавства окремі гарантії закріплено. У статті 1 лише вказується, адвокатська діяльність (до речі, термін «адвокатура» взагалі не фігурує в азербайджанському галузевому законодавстві) є незалежним інститутом (ч. 1), серед принципів здійснення адвокатами професійної діяльності, окрім верховенства закону, демократизму, гуманізму, справедливості, гласності та конфіденційності, закріплено й принцип незалежності (ч. 2), статтею 5 проголошена незалежність адвокатів, ч. 3 ст. 1 також проголошено «недопущення втручання в професійну діяльність адвокатів і їх об'єднань та тиску на них з боку органів прокуратури, судових, інших державних органів, громадських об'єднань, будь-якого підприємства, установи, організації та посадової особи». Стосовно спеціальних положень, то варто вказати, що у Законі Азербайджанської Республіки №783-IQ міститься окрема стаття 17 «Адвокатська таємниця», до змісту якої віднесено тільки «отримання адвокатом відомостей, надання консультацій та видача довідок у зв'язку із здійсненням ним професійних обов'язків» (ч. 1), що є значно вужчим, ніж встановлено в українському законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність. Частиною 4 вказаної статті встановлено заборону на допит адвоката щодо відомостей, які стали йому відомі у зв'язку з наданням правової допомоги. Кореспондуючі положення містяться й у статті 95.2.2 Кримінально-процесуального кодексу Азербайджанської Республіки, якою встановлено, що не можуть бути викликані і допитані в якості свідків «адвокати, яким в зв'язку з юридичною допомогою, яка надається ними в якості захисників, відомі відомості, що відносяться до даного кримінального процесу» (Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, 2000).

Так само, і в галузевому законі Азербайджану, у Законі Грузії «Про адвокатську діяльність» (About advocacy, 2001) від 20 червня 2001 року № 976-ІІS відсутні спеціальні положення, присвячені гарантіям адвокатської діяльності, хоча встановлюється, що адвокат є особою, яка належить до незалежної професії (ч. 2 ст. 1), принципами адвокатської практики проголошені, крім інших, «свобода та незалежність адвокатської діяльності» (п. «д» ч. 1 ст. 3) та «невтручання в адвокатську практику» (п. «ж» ч. 1 ст. 3). Більш того, якщо звернутися до положень Кримінально-процесуального кодексу Грузії (Criminal Procedure Code of Georgia, 2009), то у ньому міститься загальноприйнята норма, що «Спілкування обвинуваченого з адвокатом є конфіденційним. Забороняється встановлювати обмеження на спілкування обвинуваченого з адвокатом, які могли б перешкодити належному здійсненню захисту» (ч. 5 ст. 38), водночас, якщо в КПК України чітко встановлено, що не може бути допитаний як свідок адвокат – про відомості, що становлять адвокатську таємницю (п. 2 ч. 2 ст. 65), то в КПК Грузії міститься стаття 50 під назвою «Особи, які не зобов'язані (виділено мною – О.К.) бути свідками», відповідно до якої «Зобов'язання бути допитаним в якості свідка і передавати предмети, документи, речовини або інші об'єкти, що містять інформацію, яка має значення для справи, не покладається на: а) адвоката – про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків адвоката по даній справі; б) адвоката, який надавав особі юридичну допомогу до отримання захисту, – про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з наданням юридичної допомоги...» (пп. «а» та «б» ч. 1 ст. 50), тобто текстualmente тлумачення наведеної норми законодавства Грузії наштовхує на висновок, що адвокат не зобов'язаний свідчити як свідок, проте така можливість законодавцем у КПК не виключається, що є надто спірним, особливо в світлі відповідних положень українського законодавства. Мабуть грузинським адвокатам у такому випадку слід виходити з вимоги п. «б» ч. 1 ст. 7 Закону від 20 червня 2001 року № 976-ІІS, за якою «Адвокат зобов'язаний не розголошувати відомості, які стали відомі йому/їй під час здійснення юридичної практики, без згоди клієнта».

До вказаної групи держав Російську Федерацію можна віднести з певною умовністю, оскільки дійсно, Закон Росії «Про адвокатську діяльність та адвокатуру у Російській Федерації» від 26 квітня 2002 року (About lawyer activity and advocacy in the Russian Federation, 2002) так само не містить спеціальної статті, присвяченої гарантіям діяльності адвокатів, натомість закріплена стаття 18 «Гарантії незалежності адвоката», в якій через призму незалежності, закріплені, по суті, гарантії адвокатської діяльності, зокрема встановлено заборону на втручання в адвокатську діяльність, притягнення адвокат до будь-якої відповідальності (у тому числі після призупинення або припинення статусу адвоката) за виражену ним при здійсненні адвокатської діяльності думку, якщо тільки вироком суду, який набув чинності, не буде встановлено винність адвоката у злочинній дії (бездіяльності); на вимагання від адвокатів, а також від працівників адвокатських утворень, адвокатських палат або Федеральної палати адвокатів відомостей, пов'язаних з наданням юридичної допомоги у конкретних справах, проголошується, що адвокат, члени його сім'ї та їхнє майно перебувають під захистом держави тощо.

Відштовхуючись від визначеного у ст. 23 Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» переліку гарантій адвокатської діяльності можна підсумувати результати порівняльного аналізу законодавства пострадянських країн у цій сфері, зокрема:

– забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності (Білорусь, Киргизія, Вірменія, Азербайджан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан, Молдова, Грузія, Росія). Проте в Білорусії

спеціально обумовлюється, що забороняється втручання в адвокатську діяльність, «яка здійснюється відповідно до закону» (ст. 4). В розрізі заборони втручання у адвокатську діяльність у Туркменістані законом також забороняється «прояв неповаги до адвоката або дискредитація адвоката при виконанні ним професійних обов'язків» (ч. 5 ст. 17 Закону Туркменістану). У Молдові в контексті заборони втручання в адвокатську діяльність проголошується, що «Держава забезпечує дотримання і захист свободи здійснення адвокатської діяльності без дискримінації і без невинуватого втручання з боку своїх органів або суспільства» (ч. 1 ст. 52 Закону Молдови);

– забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом (аналогічні положення містяться в законодавстві таких країн, як: Білорусь, Киргизія, Азербайджан, Узбекистан, Таджикистан, Литва, Латвія, Туркменістан, Молдова, Естонія, Росія). Додатково тут варто вказати, що у Латвії закон встановлює навіть заборону «вимагати від клієнтів інформації щодо факту допомоги, наданої адвокатом, та її змісту», а в Естонії забороняється «ставити запитання і вимагати пояснення щодо обставин, що стали відомі у зв'язку з наданням юридичних послуг»;

– проведення стосовно адвоката оперативного-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (в Узбекистані – за дозволом прокурора не нижче обласного рівня);

– забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (в Узбекистані – забороняється вилучення чи огляд матеріалів, що складають адвокатське досьє; у Латвії – «контролювати інформаційні системи та засоби зв'язку, які використовуються для надання правової допомоги адвокатами, у тому числі електронними засобами, для видалення інформації з них та втручання у їх діяльність»; в Киргизії – дозволяються такі дії при лише у разі притягнення адвоката в якості обвинуваченого; у Литві, окрім вказаного, заборонено контролювати іншу передану за допомогою телекомунікаційних мереж інформацію й іншу комунікацію або дії, за винятком випадків, коли адвокат підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочинного діяння і цей дозвіл застосовується лише щодо документів, пов'язаних з пред'явленими підозрами або звинуваченнями), в Естонії – «носії інформації, пов'язані з наданням адвокатом юридичних послуг, є недоторканими». Законодавство Молдови у цьому випадку є досить спірним, оскільки встановлено, що «Обшук житла адвоката або приміщення для надання юридичної допомоги, використовуваного їм транспорту, вилучення належних йому предметів і документів, огляд і виїмка його поштово-телеграфної кореспонденції, прослуховування телефонних розмов допускаються тільки на підставі рішення судової інстанції» (ч. 2 ст. 52 Закону Молдови), тобто немає заборони на вилучення інформації, що становить адвокатську таємницю;

– життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом (Вірменія, Таджикистан, Росія, в Узбекистані – подібні положення стосуються лише щодо адвоката, у Туркменістані – проголошена охорона честі і гідності лише адвоката, у Молдові передбачено, що «Образа адвоката, наклеп, погрози на його адресу, насильство по відношенню до адвоката під час виконання ним професійних обов'язків або у зв'язку з їх виконанням тягнуть за собою встановлену законом відповідальність»);

– адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом. У Туркменістані це положення є ширшим за змістом, оскільки така гарантія не обмежується кримінальним судочинством та встановлюється, що «адвокат і члени його сім'ї перебувають під захистом держави, яка відповідно до законодавства Туркменістану забезпечує прийняття необхідних заходів щодо забезпечення їх безпеки» (ст. 17 Закону Туркменістану).

– забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом (Вірменія, Узбекистан; проте у галузевому законі Білорусії мова йде лише про заборону на втручання у приватне спілкування із підзахисним);

– забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі (Узбекистан);

– забороняється втручання у правову позицію адвоката (Узбекистан, Молдова);

– орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону (Вірменія, Литва; у Молдові уточнено, що відповідний орган зобов'язаний поінформувати Міністерство юстиції та Раду Спілки адвокатів протягом шести годин з моменту затримання або притягнення адвоката до кримінальної відповідальності);

– повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (в Киргизії – порушення кримінальної справи можливе Генпрокурором чи його заступником, в Узбекистані порушення кримінальної справи дозволяється прокурором не нижче обласного рівня);

– забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом (Узбекистан, Латвія);

– не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката (Вірменія, Латвія; у Киргизії – встановлено заборону на притягнення адвоката до будь-якої відповідальності за висловлену ним при здійсненні адвокатської діяльності думку; у Таджикистані – за висловлену адвокатом при здійсненні професійної діяльності думку «за винятком думок, що мають ознаки злочину»);

– забороняється ототожнення адвоката з клієнтом (Литва, Латвія, Естонія);

– заборона залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці (Росія).

Порівняльний аналіз законодавства України та держав, що входили до складу колишнього СРСР, дозволяє зробити висновок, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює чи не найширший перелік гарантій адвокатської діяльності на усьому пострадянському просторі, а такі гарантії, як: гарантування адвокату рівності прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості; здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвоката в особливому порядку, окрім України, не закріплені в законодавстві жодної з країн пострадянського простору (особливий порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності не розглядається саме як гарантія адвокатської діяльності).

Висновки. На підставі проведеного порівняльно-правового дослідження досвіду правового регулювання гарантій адвокатської діяльності в Україні та державах пострадянського простору, видаються вартими на увагу українського законодавця при розробленні пропозицій щодо удосконалення гарантій адвокатської діяльності такі положення законодавства:

– Литва, Білорусія – закріплено заборону на використання інформації, становить адвокатську таємницю, в якості доказу у судовому процесі;

– Киргизія – встановлено заборону особистого обшуку або особистого огляду адвоката при виконанні ним своїх професійних обов'язків, крім випадків, коли він затриманий на місці вчиненого ним злочину. Аналогічно у Молдові «адвокат не може бути підданий особистому обшуку або особистому огляду при виконанні своїх професійних обов'язків, за винятком випадків очевидного правопорушення».

– Узбекистан – забороняється вимагання будь-якого спеціального дозволу (крім ордеру і посвідчення адвоката) або створення інших перешкод при здійсненні адвокатської діяльності;

– Туркменістан – закріплюється, що свобода пересування адвоката з метою надання юридичної допомоги не може бути обмежена, крім випадків, передбачених законодавством Туркменістану.

– Молдова – судові інстанції та органи кримінального переслідування повинні забезпечити адвоката приміщенням для виконання професійних обов'язків в будівлі відповідних установ і це розглядається саме як одна з гарантій адвокатської діяльності; жоден орган публічної влади не може прямо або побічно впливати на договір між адвокатом і клієнтом.

Таким чином, дослідження законодавства щодо гарантій адвокатської діяльності країн пострадянського простору є досить корисним як з теоретичної, так і з практичної точок зору, оскільки дозволяє зробити висновок, що національне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність у цій сфері є досить прогресивним, проте окремі положення, закріплені в законодавстві пострадянських держав, цілком варті запровадження, що є особливо актуальним в світлі проведення останнім часом активних законопроектних робіт.

Список використаних джерел:

1. Latvijas Republikas Advokatūras likums [Advocacy Law of the Republic of Latvia: Law Adopted 27 April 1993]. URL: <https://advokatura.lv/uploads/advocacy-law-1539068752.pdf> (дата звернення 10.01.2021).
2. MOCULSKIS v. LATVIA - 71064/12 (Judgment : Right to respect for private and family life : Fifth Section Committee) [2020] ECHR 916 (17 December 2020). URL: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2020/916.html> (дата звернення: 15.01.2021).
3. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук . Одеса, 2017. 395 с.
4. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2016. 490 с.
5. Закон Узбекистана "Об адвокатуре" от 27 декабря 1996 года № 349-І. Государственное учреждение «Национальный правовой информационный центр «Адолат» при Министерстве юстиции Республики Узбекистан». URL: <https://www.lex.uz/acts/58372> (дата звернення: 15.01.2021).
6. Мирзонаби Холикзод. Таджикиский адвокат сбежал из страны. 11 июля 2021 г. *Официальный сайт Радио Свободная Европа*. URL: <https://www.ozodi.org/a/31353116.html> (дата звернення: 15.01.2021).
7. О гарантиях адвокатской деятельности и социальной защите адвокатов: Закон Республики Узбекистан от 25 декабря 1998 г. № 721-І. . Государственное учреждение «Национальный правовой информационный центр «Адолат» при Министерстве юстиции Республики Узбекистан». URL: <https://www.lex.uz/acts/1321> (дата звернення: 15.01.2021).
8. Об адвокатах и адвокатской деятельности: Закон Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года №783-ІQ. База данных «Законодательство стран СНГ». URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10556 (дата звернення: 15.01.2021).

9. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации: Федеральный Закон; Принят Государственной Думой 26 апреля 2002 года № 63-ФЗ. КонсультантПлюс. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36945/ (дата звернення: 15.01.2021).
10. Об адвокатской деятельности: Закон Грузии от 20 июня 2001 года № 976 – ПС. *Законодательный вестник Грузии*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/15472?publication=22> (дата звернення: 15.01.2021).
11. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 30 декабря 2011 года № 334-З. *Официальный сайт Гродненской областной коллегии адвокатов*. URL: http://gka.grodno.by/norm-base/37-zakon_ob_advokature.html (дата звернення: 15.01.2021).
12. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Туркменистане: Закон Туркменистана от 10 мая 2010 года №105-IV URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/86642/98169/F1895252782/TKM86642.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).
13. Об адвокатуре и адвокатской деятельности: Закон Республики Таджикистан от 18 марта 2015 года № 1182. *Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека*. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7515/file/Tajikistan_Law_on_Advocate_2015_am2016_ru.pdf (дата звернення: 15.01.2021).
14. Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности: Закон Кыргызской Республики от 14 июля 2014 года № 135. *Централизованный банк данных правовой информации. Министерство Юстиции Кыргызской Республики*. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205356/30?cl=ru-ru> (дата звернення: 15.01.2021).
15. Об адвокатуре: Закон Литовской Республики от 18 марта 2004 года № IX-2066. *Lietuvos Respublikos Seimo*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj> (дата звернення: 15.01.2021).
16. Об адвокатуре: Закон Республики Армения от 13 января 2005 года №ЗР-29. *База данных «Законодательство стран СНГ»*. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31180 (дата звернення: 15.01.2021).
17. Об адвокатуре: Закон Республики Молдова от 19 июля 2002 года № 1260. *Ministerul Justiției*. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122745&lang=ru (дата звернення: 15.01.2021).
18. Об адвокатуре: Закон Эстонии от 21 марта 2001 года (состоянием на 01.01.2020 г.). URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%20%D0%9E%D0%91%20%D0%90%D0%94%D0%92%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%95%2001.01.2021.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).
19. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 9. Ст. 50.
20. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. *Офіційний вісник України*. 2021 р., № 48. Ст. 2963.
21. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики: Утверждён Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-IQ. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280#pos=1311;-26 (дата звернення: 15.01.2021).
22. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии: Закон от 9 октября 2009 года № 1772-Пс. URL: <https://cutt.ly/YYWkAH> (дата звернення: 15.01.2021).

References:

1. Latvijas Republikas Advokatūras likums [Advocacy Law of the Republic of Latvia]: Law Adopted 27 April 1993]. URL: <https://advokatura.lv/uploads/advocacy-law-1539068752.pdf> (data zvernennia: 15.01.2021).
2. MOCULSKIS v. LATVIA - 71064/12 (Judgment : Right to respect for private and family life : Fifth Section Committee) [2020] ECHR 916 (17 December 2020). URL: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2020/916.html> (data zvernennia: 15.01.2021).
3. Bakaianova, N.M. (2017). Funktsionalni ta orhanizatsiini osnovy advokatury Ukrainy [Functional and organizational bases of Advocacy of Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. 395 p. [in Ukrainian].
4. Vilchik, T.B. (2016). Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy [Advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid: a comparative legal analysis of the legislation of the European Union and Ukraine]: dys. ... dokt. yuryd. nauk. 490 p. [in Ukrainian].
5. Ob advokature [About advocacy]: Zakon Uzbekistana ot 27 dekabria 1996 goda № 349-I. *Gosudarstvennoe uchrezhdenie «Natsionalnyi pravovoi informatsionnyi tsentr «Adolat» pri Ministerstve iustitsii Respubliki Uzbekistan»*. URL: <https://www.lex.uz/acts/58372> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
6. Mirzonabi Kholikzod. Tadjhiskii advokat sbezhil iz strany [Tajik lawyer ran away from the country]. 11 iiulia 2021 g. Ofitcialnyi sait Radio Svobodnaia Evropa. URL: <https://www.ozodi.org/a/31353116.html> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
7. O garantiakh advokatskoi deiatelnosti i sotcialnoi zashchite advokatov [On guarantees of advocacy and social protection of advocates]: Zakon Respubliki Uzbekistan ot 25 dekabria 1998 g. № 721-I. . *Gosudarstvennoe uchrezhdenie «Natsionalnyi pravovoi informatsionnyi tsentr «Adolat» pri Ministerstve iustitsii Respubliki Uzbekistan»*. URL: <https://www.lex.uz/acts/1321> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
8. Ob advokatakh i advokatskoi deiatelnosti [About lawyers and advocacy]: Zakon Azerbaidzhanskoj Respubliki ot 28 dekabria 1999 goda №783-IQ. *Baza dannykh «Zakonodatelstvo stran SNG»*. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10556 (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].

9. Ob advokatskoi deiatelnosti i advokature v Rossiiskoi Federatsii [About lawyer activity and advocacy in the Russian Federation]: Federalnyi Zakon; Priniat Gosudarstvennoi Dumoi 26 apreliia 2002 goda № 63-FZ. KonsultantPlus. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36945/ (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
10. Ob advokatskoi deiatelnosti [About advocacy]: Zakon Gruzii ot 20 iunია 2001 goda № 976 – IIS. Zakonodatelnyi vestnik Gruzii. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/15472?publication=22> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
11. Ob advokature i advokatskoi deiatelnosti v Respublike Belarus [On the legal profession and advocacy in the Republic of Belarus]: Zakon Respubliki Belarus ot 30 dekabria 2011 goda № 334-Z. *Ofitsialnyi sait Grodnenskoj oblastnoi kollegii advokatorov*. URL: http://gka.grodno.by/norm-base/37-zakon_ob_advokature.html (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
12. Ob advokature i advokatskoi deiatelnosti [On the legal profession and advocacy]: Zakon Turkmenistana ot 10 maia 2010 goda №105-IV URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/86642/98169/F1895252782/TKM86642.pdf> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
13. Ob advokature i advokatskoi deiatelnosti [On the legal profession and advocacy]: Zakon Respubliki Tadjikistan ot 18 marta 2015 goda № 1182. Biuro OBSE po demokraticeskim institutam i pravam cheloveka. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7515/file/Tajikistan_Law_on_Advocate_2015_am2016_ru.pdf (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
14. Ob Advokature Kyrgyzskoi Respubliki i advokatskoi deiatelnosti [On the Bar of the Kyrgyz Republic and advocacy]: Zakon Kyrgyzskoi Respubliki ot 14 iulia 2014 goda № 135. *Tcentralizovannyi bank dannykh pravovoi informatsii. Ministerstvo Iustitsii Kyrgyzskoi Respubliki*. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205356/30?cl=ru-ru> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
15. Ob advokature [About advocacy]: Zakon Litovskoi Respubliki ot 18 marta 2004 goda № IKh-2066. Lietuvos Respublikos Seimo. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
16. Ob advokature [About advocacy]: Zakon Respubliki Armeniia ot 13 ianvaria 2005 goda №ZR-29. *Baza dannykh «Zakonodatelstvo stran SNG»*. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31180 (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
17. Ob advokature [About advocacy]: Zakon Respubliki Moldova ot 19 iulia 2002 goda № 1260. Ministerul Justiției. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122745&lang=ru (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
18. Ob advokature [About advocacy]: Zakon Estonii ot 21 marta 2001 goda (sostoianiem na 01.01.2020 g.). URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%20%D0%9E%D0%91%20%D0%90%D0%94%D0%92%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%95%2001.01.2021.pdf> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
19. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru) [About the introduction of amendments to the Constitution of Ukraine (as a result of the strategic course of the state on the basis of Ukraine's full-fledged membership in the European Union and in the Organization of the Political and Atlantic Treaty)]: Zakon Ukrainy vid 7 liutoho 2019 roku № 2680-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2019. № 9. p. 50. [in Ukrainian].
20. Stratehiia rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021-2023 roky [Strategy for the development of the justice system and constitutional justice for 2021-2023]: Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 11 chervnia 2021 roku № 231/2021. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2021. № 48. p. 2963. [in Ukrainian].
21. Ugolovno-protcessualnyi kodeks Azerbaidzhanskoi Respubliki [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan]: Utverzhden Zakonom Azerbaidzhanskoi Respubliki ot 14 iulia 2000 goda № 907-IQ. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280#pos=1311;-26 (data zvernennia: 15.01.2021). (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].
22. Ugolovno-protcessualnyi kodeks Gruzii [Criminal Procedure Code of Georgia]: Zakon ot 9 oktiabria 2009 goda № 1772-IIs. URL: <https://cutt.ly/YYWkcAH> (data zvernennia: 15.01.2021). [in Russian].